

Profesor Jaroslav Hlava a jeho následníci – vzpomínka u příležitosti 100. výročí otevření Hlavova ústavu

Pavel Dundr¹, Ctibor Povýšil¹, Ludmila Hlaváčková², Karel Černý²

¹Ústav patologie 1. LF UK a VFN v Praze, Studničkova 2, 128 08, Praha 2

²Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, U Nemocnice 4, 121 08 Praha 2

SOUHRN

V letošním roce si připomínáme 100. výročí otevření Hlavova ústavu, které slavnostně proběhlo 18. dubna 1921. Otevření Hlavova ústavu představovalo vyústění mnohaletých snah profesora Hlavy o zřízení důstojných prostor pro patologii na české univerzitě. Hlava zcela zásadně ovlivnil českou patologii své doby a byl bezpochyby jednou z nejvýznamnějších osobností nejen české a evropské patologie, ale i celé české medicíny daného období. Jeho vliv na patologii a mikrobiologii je nezpochybnitelný a všeobecně známý, zásadně však ovlivnil i další obory, zejména onkologii. V následujícím sdělení je při příležitosti tohoto významného výročí zmíněna osobnost profesora Jaroslava Hlavy, přehled jeho výzkumných aktivit a uveden je kompletní seznam jeho publikačních výstupů. Stručně jsou také zmíněni následníci profesora Hlavy na pozici přednostů ústavu patologie.

Klíčová slova: Hlavův ústav – 100. výročí otevření – profesor Jaroslav Hlava

Professor Jaroslav Hlava and his successors – a remembrance on the occasion of the 100th anniversary of the opening of the Hlava institute

SUMMARY

This year marks the 100th anniversary of the opening of the Hlava institute, which was ceremoniously held on April 18, 1921. The opening of the institute was the result of many years of Professor Hlava's efforts to provide a dignified space for pathology at the Czech university. Hlava fundamentally influenced Czech pathology and was undoubtedly one of the most important personalities of not only Czech and European pathology, but the entire field of Czech medicine of the period. His influence on pathology and microbiology is indisputable and widely known, but he has also fundamentally influenced other fields, especially oncology. On the occasion of this important anniversary the following entry offers a look at the personality of Professor Jaroslav Hlava and provides an overview of his research activities, as well as a complete list of his publications. The successors of Professor Hlava in the position of the head of institute are also briefly listed.

Keywords: Hlava institute – 100th anniversary of the opening – Professor Jaroslav Hlava

Cesk Patol 2021; 57(4): 236–245

PROFESOR JAROSLAV HLAVA

Profesor Jaroslav Hlava se narodil 7. 5. 1855 v Dolních Královicích. Již v roce 1879 se stal jako medik třetím asistentem a následně hned po promoci druhým asistentem patologické anatomie u profesora Erwina Klebse. O vztahu mezi profesorem Hlavou a Klebsem panovaly určité dohady a Hlava sám se ke Klebsovi příliš nevyjadřoval. Nicméně během své inaugurační přednášky u příležitosti nástupu na místo přednosty české patologie v roce 1883 se Hlava ke Klebsovi vyjádřil následovně: „Nechci zde posuzovati jeho smýšlení politické vůči národnosti naší - byl bych snad příliš subjektivní - chci toliko vypsati dobré jeho stránky, a těch měl, jak ve vědeckém tak i společenském životě dosti mnoho. Klebs jest geniálně založená povaha, která má toliko jedinou vadu, totiž že nestrpí okamžitého odporu; vyskytne-li se taký, pak zastává se věcí nedokázaných s takovou energií a horlivostí, která jest jemu jen na škodu. Jest zajisté

želeť, že i k vědě, zvláště v posledním čase, takto se zachoval.“ Část proslovu týkající se Klebse pak Hlava uzavírá: „Naučil jsem se od něho mnohému, a hlavně děkuji jemu samostatnost ve svých pracích, které jsem se, ač někdy za dosti trudných poměrů dodělal. Prosím Vás tedy, abyste tak příkře neodsuzovali Klebse, abyste uznávali také jeho značné zásluhy o patologickou anatomii.“ Celkově však byl zdá se vztah Hlavy a Klebse dobrý a Klebs byl Hlavovi značně nakloněn. Situace na pracovišti se však pro Hlavu změnila v roce 1882, když se po odchodu Klebse stal přednostou pracoviště Chiari, který dle dobových pamětníků Hlavu na ústavu nestrpěl a Hlava byl propuštěn. Hlava tak v roce 1882 odchází na stipendijní pobyt do zahraničí, kde po následující rok pobývá na významných pracovištích zejména v Německu a ve Francii. Mimo jiné pobýval u Virchowa, Weigerta, Cohnheima, Recklinghausena, Cornila, Strickera, ale i u profesora Flüggeho, který intenzivně věnoval problematice etiologie infekčních onemocnění. Na těchto cestách se setkal i s profesorem Wiliamem H. Welschem, významným patologem a bakteriologem a prvním děkanem John Hopkins University School of Medicine v Baltimoru a mnoha dalšími významnými vědci té doby.

Od roku 1883 byl docentem a od roku 1887 řádným profesorem patologie. Celý jeho profesní život byl významně spojen s rozvojem české lékařské fakulty a patologie v historicky poměrně náročném období následujícím po rozdělení lékařské fakulty na německou a českou. Výčet jeho aktivit a funkcí je sáhodlouhý.

✉ Adresa pro korespondenci:

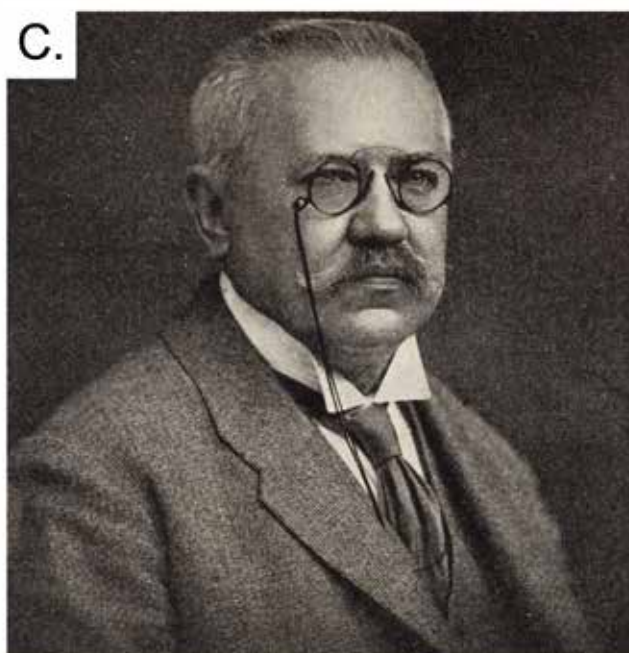
Prof. MUDr. Pavel Dundr, Ph.D.

Ústav patologie 1. LF UK a VFN v Praze

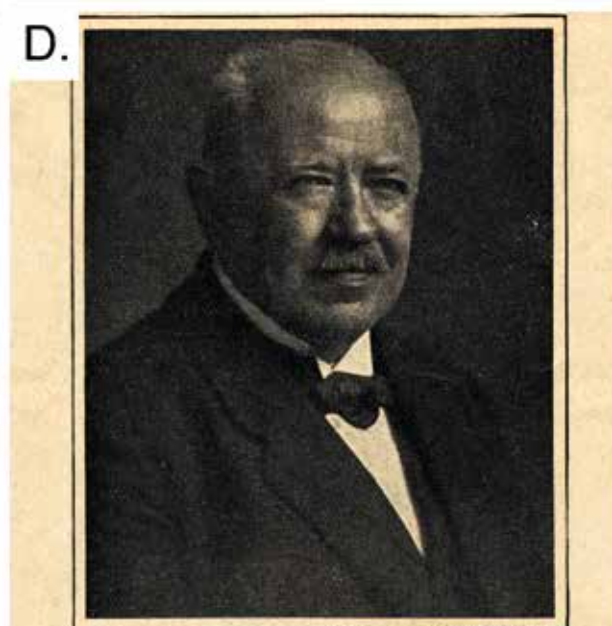
Studničkova 2

128 08 Praha 2

e-mail: pavel.dundr@vfn.cz

**DVORNÍ RADA Dr. JAROSLAV HLAVA,
PROFESSOR PATHOLOGICKÉ ANATOMIE.**

**Univ. prof. MUDr. JAROSLAV HLAVA,
jeden z nejvěhlasnějších reprezentantů naší
moderní vědy medicínské, zemřel v Praze
dne 31. října 1924 u věku 69 let.**

Obr. 1. A - Jaroslav Hlava (sedící vpravo). Sedící první zleva Ivan Honl. Fotografie z roku 1896 (z archivu prim. MUDr. Martina Syrůčka, pravnuka Ivana Honla). **B** - Jaroslav Hlava na obraze Josefa Schussera z roku 1898. **C** - Fotografie Jaroslava Hlavy uveřejněná při příležitosti jeho 60 narozenin. **D** - fotografie Jaroslava Hlavy uveřejněná při jeho úmrtí.

Ve svých 28 letech se stal přednostou patologicko-anatomického ústavu české lékařské fakulty. V letech 1891-1912 byl celkem 4krát zvolen děkanem lékařské fakulty a v letech 1906-1908 byl rektorem University Karlovy. Od 1. února 1897 až do svého úmrtí (tedy téměř 27 let) byl předseda Spolku lékařů českých. Byl dlouholetým členem redakční rady Časopisu lékařů českých a spolu s Thomayerem založil Sborník lékařský (ten vychází s určitými přestávkami dodnes, od roku 2004 v anglickém jazyce pod názvem Prague Medical Report). Kromě množství odborných prací vydal

v roce 1894 spolu se svým asistentem Obrzutem učebnici „Pathologická anatomie a bakteriologie. I. Všeobecná část“ a v roce 1897 „Pathologická anatomie a bakteriologie. II. Speciální patologická anatomie“. V roce 1900 pak vydává spolu s I. Honlem učebnici „Bakteriologie“. Význam profesora Hlavy podtrhuje i to, že jeho památce bylo po jeho úmrtí věnováno celé jedno číslo Časopisu lékařů českých (1). U příležitosti jeho dalších výročí byly opakovaně publikovány články shrnující jeho význam a je mu také věnována kapitola v monografii věnující se historii české patologie (2-6).

Shrnout vědeckou práci profesora Hlavy není jednoduché, neboť jeho vědecký zájem byl široký a zahrnoval nejen morfolologii (makroskopii i mikroskopii), ale i mikrobiologii a práci pokusnou. Profesor Hlava za svého života publikoval většinu svých prací psaných v českém jazyce, což nebylo v té době běžné. Pouze některé práce publikoval i v němčině, francouzštině, polštině a srbochorvatštině. V knihovně našeho pracoviště je dostupná většina publikací od vzniku samostatného patologicko-anatomického ústavu v roce 1883 až do Hlavova úmrtí (poslední položkou je H. Šikl – Hlava jako akademický činitel, ČLČ 1924), kterých bylo celkem 625. První souhrnná bibliografie prof. Jaroslava Hlavy vyšla ve smutečním čísle Časopisu lékařů českých věnovaném jeho úmrtí již v roce 1924 (1).

Bohužel nebyla příliš kvalitně zpracována, řada položek chyběla a další byly nesprávně citovány. Považujeme tedy za užitečné prezentovat zrevidovaný a doplněný seznam Hlavových publikací získaný z více zdrojů (knihovna Ústavu patologie 1. LF UK a VFN v Praze, Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny a další). Celkem se podařilo identifikovat 145 Hlavových prací, přičemž na všech je prvním autorem (tabulka 1). Během let 1881-1883 publikoval Hlava nejprve jako asistent Klebse a po návratu ze zahraničí již jako přednost samostatného ústavu 12 prací v Časopise lékařů českých (ČLČ), zčásti kazuistických, zčásti již popisujících komplexnější problematiku. Tematicky se tyto práce věnovaly širší problematice. Další práce Hlava následně uveřejňoval kromě ČLČ také ve Sborníku lékařském (SL), jednalo se již nejen o kazuistická sdělení, ale i o práce komplexní často podložené experimentálními daty, věnované širokému spektru témat. Již z těchto prací je však zřejmé, že Hlavových základním vědeckým zájmem je problematika infekčních onemocnění následovaná nádorovými onemocněními. Zásadní Hlavova sdělení byla věnována problematice v té době velmi málo probádané a diskutabilní - tedy problematice kauzální geneze infekčních onemocnění. S ohledem na tuto problematiku je nutné zdůraznit realie 70. let 19. století. Existence živých mikroorganismů jakožto příčiny infekčních onemocnění byla i v tuto dobu často zpochybňována (i velikány jako byl Rudolf Virchow). I přesto, že první očkování proti pravým neštovicím provedl Jenner již v roce 1796, nadále část odborné veřejnosti nejenže popírala existenci živých mikroorganismů, ale odmítala i očkování. Známým je případ významného internisty Josefa Hamerníka, který očkování jednoznačně odmítal a existenci živých mikroorganismů popíral, jak jej citují Národní listy z roku 1872, často nevybíravými slovy: „každý je vůl, hovado, trouba atd., kdo věří neb učí, že je jakékoliv nakažlivé nemoci...“ Celkově však i na lékařské fakultě byla v 70. letech atmosféra taková, že mnoho členů sboru se ostře vyhraňovalo proti vědeckým poznatkům Kocho a Pasteura a teorie mikrobiální etiologie infekčních chorob nebyla všeobecně akceptována. Nicméně profesor Hlava byl o souvislosti živých mikroorganismů s infekčními onemocněními přesvědčen a jeho vědecká práce se na toto téma intenzivně zaměřovala.

Dlouhé roky Hlavových bakteriologických a histologických výzkumů vedli k publikování řady prací týkajících se problematiky příčiny infekčních onemocnění nejen s ohledem na etiologii, ale i jejich morfologických aspektů. Hlava se zejména zabýval exantematickými onemocněními (spála, spalničky, skvrnitý tyfus), ale věnoval se i problematice dalších infekcí včetně vzhřivky, tuberkulózy a aktinomykózy. Významná je jeho práce týkající se problematiky entamébové úplavice publikovaná v roce 1887 v ČLČ (7). Hlava v této vědecky precizně koncipované studii na 72 případech (z čehož 60 byli chovanci ústavu pro choromyslné) prokázal přítomnost améb ve stolici, nicméně ty již byly pozorovány před ním Pasteurem, Kochem a dalšími. Hlava však jako první prokázal kauzální souvislost tím, že v experimentu ověřil

přenos dysenterie inokulací stolice nemocných pacientů na kočku. Hlava v uvedené práci konstatuje: „Studie tato ještě není ovšem úplně ukončena, však vzhledem k tomu, že jsem první konstatoval amoebou soustavně při dysenterii evropské i podal důkaz, že dysenterie nezdá se býti affekcí mykotickou, odhodlal jsem se sdělití moje nálezy slavnému shromáždění, chtěje zároveň hájiti prioritu u nálezu takovém“. Prioritní sdělení však bylo omylem připsáno dr. O. Uplavici. Důvodem byl chybný překlad recenze práce dr. Kartulisem z Alexandrie v Zentralblatt für Bakteriologie - Uplavici, O.: Ueber die Dysenterie. Po dobu následujících 50 let pak byl mystický dr. Uplavici citován v literatuře, než se dr. C. Dobellovi podařilo celou situaci objasnit a objev byl finálně připsán prof. Hlavovi (8,9). Hlava sám si byl celé situace vědom a o dr. Uplavici se občas s humorem jemu vlastním zmiňoval.

Výzkumné aktivity ústavu byly děleny na část histologickou, bakteriologickou a experimentální a Hlava se neustále udržoval v kontaktu s nejnovějšími vědeckými poznatky a velmi dbal na to, aby všechny nové metody, které byly v literatuře popsány, byly vyzkoušeny a na ústavu do praxe implementovány. Tak se krátce po Pasteurově objevu týkajícího se vztekliny tato problematika řeší na ústavu, stejně tak se řešila problematika neúspěšnosti sérové léčby difterie a tetanu i očkování proti tuberkulóze a problematika tuberkulózy se stala pro Hlavu a jeho kolegy trvalým předmětem výzkumu. Po rozpoznání imunitních reakcí a vztahu mezi imunitou, sérologií a infekčními onemocněními, zřizuje Hlava v ústavu samostatné bakteriologicko-sérologické oddělení. Po válce pak Hlava navrhl zřízení samostatného bakteriologicko-sérologického ústavu, který byl následně po jeho příkladu založen i na univerzitě v Brně. Tím je vznik bakteriologie v Čechách spojen s Hlavovým jménem.

Kromě vědecké činnosti je ale nutné vzpomenout i na jeho činnost pedagogickou. V rámci výuky byl Hlava vysoce oceňován a na jeho přednáškách bylo vždy plno. Jeho neoddelitelnou součástí bylo viržinko, které někdy neodkládal ani během přednášky. Pokud však ano, tak spolu se shobením skřípce údajně přesně natrénovaným pohybem mimických svalů, bylo jeho odložení signálem pro studenty, že přednáška začíná. Jako zkoušející byl studenty obáván pro náročnost, zároveň však oceňován pro spravedlnost. Profesor Hlava dokázal zúročit všestranné znalosti nejen oboru patologické anatomie, ale i mnoha souvisejících oborů, neustále byl v kontaktu s nejnovějšími literárními poznatky a dokázal je posluchačům předat. Byť i jeho projev nebyl formálně uhlazený, dokázal posluchače upoutat. Vysoce oceňována byla jasnost, srozumitelnost a logičnost jeho sdělení. Výstižné bylo shrnutí jeho přednášek profesorem Šiklem: „Neztrácejte se v detailech, dovedl podivuhodným způsobem ze záplavy fakt vyzdvihnout hlavní typické zjevy, ohraničiti je přesně vůči afekcím příbuzným a vríti je v paměť svých posluchačů s neobyčejnou plastičností. To ovšem bylo dílo nejen jeho širokého rozhledu po celém oboru patologie, ale v první řadě jeho jasného, lehce pracujícího ducha, který mu umožňoval zachovati si přehled nad celým komplexem zdánlivě disparátních fakt a uspořádati je s pronikavou logičností v přesný a přehledný systém. Zdálo se, jako by duch jeho pracoval spíše intuicí než analýsou.“

Profesor Hlava byl nejen skvělý pedagog i vědec, významná byla i jeho činnost prorektora pro klinická oddělení. Během svého života údajně sám provedl více než 7000 pitev a předávání zkušeností během výuky i během pitev hojně navštěvovaných klinickými lékaři bylo integrální součástí jeho práce. Jeho energie, nadšení pro obor a neustálá chuť do práce motivovalo mnoho jeho studentů, aby se oboru věnovali. Hlava v patologické anatomii vyškolil dvě generace lékařů a pro mnoho

Obr. 3. Hlavův ústav. A - dobová fotografie. B - fotografie z roku 2021.

svých studentů byl příkladem a vzorem. Hlava byl velký vlastenec a zejména v pozdějším období svého života stále více angažoval i v roli organizační. Byl člen Nejvyšší zdravotní rady v Rakousku a v roce 1919 byl jednohlasně zvolen prezidentem nově zřízené Státní zdravotní rady. Věnoval se problematice praktické hygieny, zapojil se a záhy se stal vůdčí osobností potlačování „lidových“ nemocí - rakoviny a tuberkulózy. Pracoval pro Státní zdravotní ústav, účastnil se práce výboru pro reformu zdravotnictví a dalších aktivit. I přes svou vysokou pracovní vytíženost se profesor Hlava v roce 1913 ujal předsednictví „Spolku pro zkoumání a potírání rakoviny v Praze“. Pod jeho vedením se spolku podařilo získat poměrně vysoké finanční prostředky. Spolek založil knihovnu literatury rakoviny, která byla umístěna v Hlavově ústavu a časopisy a knihy z té doby jsou povětšinou v knihovně Hlavova ústavu deponovány dodnes. V únoru roku 1924 podal Hlava spolu návrh na zřízení „Ústavu pro léčbu a zkoumání zhoubných nádorů“, který by měl výzkumné a léčebné oddělení. Po úmrtí Hlavy navrhl profesor Honl, aby byl na jeho počest zřízen při Spolku českých lékařů fond, ze kterého by byly podporovány práce z teoretických oborů, ve kterých Hlava pracoval, tedy patologické anatomie, histologie a bakteriologie. Za půl roku se na tomto fondu od různých dárců sešlo 26140,- korun a SLČ vypsala cenu 1000,- korun pro nejlepší práci v uvedených oborech. Hlavova cena je Společností českých patologů za nejlepší práci v oboru patologie udělována každoročně dodnes.

Profesor Hlava byl charismatickou osobností a příjemným společníkem, u kterého byla oceňována elegance, duchaplnost, vtipnost a všeobecná zvědavost v otázkách vědy, ale i kultury a politického života. Byl známou osobou s pestrým společenským životem, měl rád hudbu, výtvarné umění, cestování

a stýkal se s četnými představiteli kultury, ale i s vědci, vynálezci a politiky. Jeho velkou láskou bylo divadlo a dlouhou dobu byl předsedou družstva Národního divadla.

Manželkou Hlavy byla Olga Hlavová, rozená Černychová, která pocházela ze známé podnikatelské rodiny. Hlavovi měli tři děti, syna Karla (později lékaře psychiatra), dceru Olgu a prvorozeného syna Jaroslava, který byl velmi nadaný, avšak smutnou událostí v jejich životě bylo jeho úmrtí v sedmi letech na spálu. Další přesné genealogické údaje nemáme k dispozici, nicméně podařilo se dohledat, že vnučkou profesora Hlavy byla nedávno zemřelá Olga Hlavová (dcera Karla Hlavy), provdaná Hrzánová. Pravnoučkou je její dcera, výtvarnice a umělkyně Tereza Hrzánová (narozená v roce 1970).

Profesor Hlava byl laskavým člověkem, jehož jedním z kréd bylo „žít a nechat žít“. Během svého života finančně podporoval nadané, avšak chudé studenty, kterým i pomáhal zajistit stipendium. Přes obrovskou až neúpornou pracovitost a nezdolnou píli se Hlava dokázal radovat i z mnoha dalších aspektů života. Jeho celoživotní enormní pracovní nasazení vyústilo v nesmazatelnou stopu, kterou Hlava zanechal nejen na naší lékařské fakultě a v patologii, ale i v celé české medicíně, právě díky kombinaci pronikavého ducha, inteligence, enormní pracovitosti, víze a cíle, kterého se mu podařilo dosáhnout. Přednostou patologie se stal velmi záhy, již ve svých 28 letech poté, co tuto funkci odmítl V. D. Lambl. I když byl Hlava pro své mládež v této funkci zpočátku nahližen s určitou nedůvěrou, prokázal, že i přes jeho nízký věk nemohlo být lepší volby. Profesor Hlava zemřel 31. 10. 1924 ve věku nedožitých 70 let. Jeho urna s popelem je uložena ve vestibulu Hlavova ústavu za pamětní deskou. Bysta profesora Hlavy byla zhotovena a instalována na stejném místě v roce 2005.

Následníci profesora Hlavy v pozici přednostů patologicko-anatomického (patologického ústavu), dnes Ústavu patologie 1. LF UK a VFN v Praze

Rudolf Kimla (1866-1950)

Narodil se 8. nebo 9. prosince 1866 v Praze-Smíchově. Kimla navštěvoval reálné gymnázium na Malé Straně, kde maturoval roku 1885. Lékařskou fakultu zakončil promoci o šest let později a ihned zahájil akademickou kariéru. V roce 1896 se Rudolf Kimla habilitoval a za tři roky byl jmenován mimořádným profesorem. V ústavu zastával nejprve pozici vedoucího histologického oddělení a pak roku 1925 nastoupil na Hlavovo místo přednosty. Vrcholu kariéry dosáhl, když se stal v letech 1932-1933 rektorem univerzity. Rudolf Kimla odešel na odpočinek v roce 1937 a zemřel 13. února 1950.

Zabýval se studiem tuberkulózy, příjice, aktinomykózy, skleromu, infekční endokarditidy, nádorů a vývojových poruch žláz. Publikoval mj. práci Pitevní technika patologicko-anatomická (1911).

Heřman Šikl (1888-1955)

Narodil se dne 28. května 1888 v Plzni, kde také maturoval v roce 1907. Titul MUDr. získal v roce 1913, obratem se stal externistou II. lékařské kliniky a volentérem patologicko-anatomického ústavu. O několik měsíců později získal pozici asistenta. Habilitoval se v roce 1922 a mimořádným profesorem byl jmenován v roce 1928. Dne 1. července 1937 byl jmenován řádným profesorem a zároveň přednostou patologicko-anatomického ústavu po prof. Kimlovi, ústav (od r. 1945 I. patologicko-anatomický ústav) vedl do své smrti. Heřman Šikl zemřel 16. ledna 1955 v Praze.

Je zakladatelem sbírky patologicko-histologických preparátů při Hlavově ústavu. Heřman Šikl byl autorem učebnice patologie. Jeho vědecké dílo obsahuje řadu priorit. Podrobně studoval především vrozené srdeční vady, dále se zabýval hematologií a onkologií – velmi známou se stala jeho práce o rakovině jáchymovských horníků.

Blahoslav Bednář (1916-1998)

Narodil se 18. prosince 1916 v Kloboukách na Brněnsku. Po absolvování lékařské fakulty působil jako vědecký pracovník Patologicko-anatomického ústavu, kde se habilitoval v roce 1956 a byl jmenován profesorem v roce 1960 (DrSc. 1962). Od šk. roku 1950/1951 byl zástupcem přednosty, vedení ústavu převzal prozatímně po smrti prof. Šikla v roce 1955, nejpozději od roku 1960 byl ve funkci potvrzeno natrvalo a setrval v ní do roku 1983. V 60. a 70. letech působil jako proděkan fakulty. Zemřel 20. října 1998 v Praze. Blahoslav Bednář byl autorem základní učebnice patologie, zabýval se zejména obecnou patologií a morfologickou onkologií. V roce 1957 popsal pigmentovaný dermatofibrosarcomaprotuberans, dříve pigmentovaný storiformní neurofibrom, který je dosud v české i světové literatuře označován eponymem Bendářův tumor (Bednar tumor).

Adam Jirásek (1933-2011)

Narodil se 7. listopadu 1933 v Pardubicích, v roce 1965 promoval na Fakultě všeobecného lékařství UK. Od roku 1957 pracoval

na patologicko-anatomickém ústavu. V roce 1986 byl jmenován profesorem. Přednostou Hlavova ústavu byl od roku 1984, z pozice odešel na počátku 90. let. Později působil ve vědecké radě fakulty. Zabýval se zejména problematikou neuropatologie (systémové atrofie mozku a experimenty zaměřené na encefalitidu) a organizací i modernizací oboru jak v oblasti vědy, tak i výuky.

Pavel Měrejovský (1933-1999)

Narodil se 10. září 1933 v Náchodě. Promoval v roce 1957, do Hlavova patologicko-anatomického ústavu přišel v roce 1969. Stal se zde uznávaným odborníkem na elektronovou mikroskopii. V roce 1990 zde byl jmenován profesorem, od roku 1992 byl do smrti přednostou. Zároveň také působil jako editor odborného časopisu Čs. patologie. Věnoval se zejména problematice plicního karcinomu a spolupracoval s klinikou otorinolaryngologie. Podílel se na klasifikaci plicních nádorů vydávané WHO.

Václav Mandys (*1951)

Narodil se 18. dubna 1951 v Hradci Králové. Po promoci se stal pracovníkem Hlavova I. patologicko-anatomického ústavu, kde se roku 1992 habilitoval. Po úmrtí profesora Měrejovského byl pověřen vedením ústavu, který vedl do roku 2000, kdy došlo ke sloučení Hlavova I. patologicko-anatomického ústavu a II. patologicko-anatomického ústavu v jedno pracoviště. Dále působil také v Ústavu experimentální medicíny AV ČR a od roku 2001 byl přednostou Ústavu patologie 3. LF UK.

Od počátku své vědecké dráhy se zabýval především patologií trávicího traktu (např. Barretovým jícnem) a vytvořil klasifikaci mikroskopické ezofagitidy.

Ctibor Povýšil (*1943)

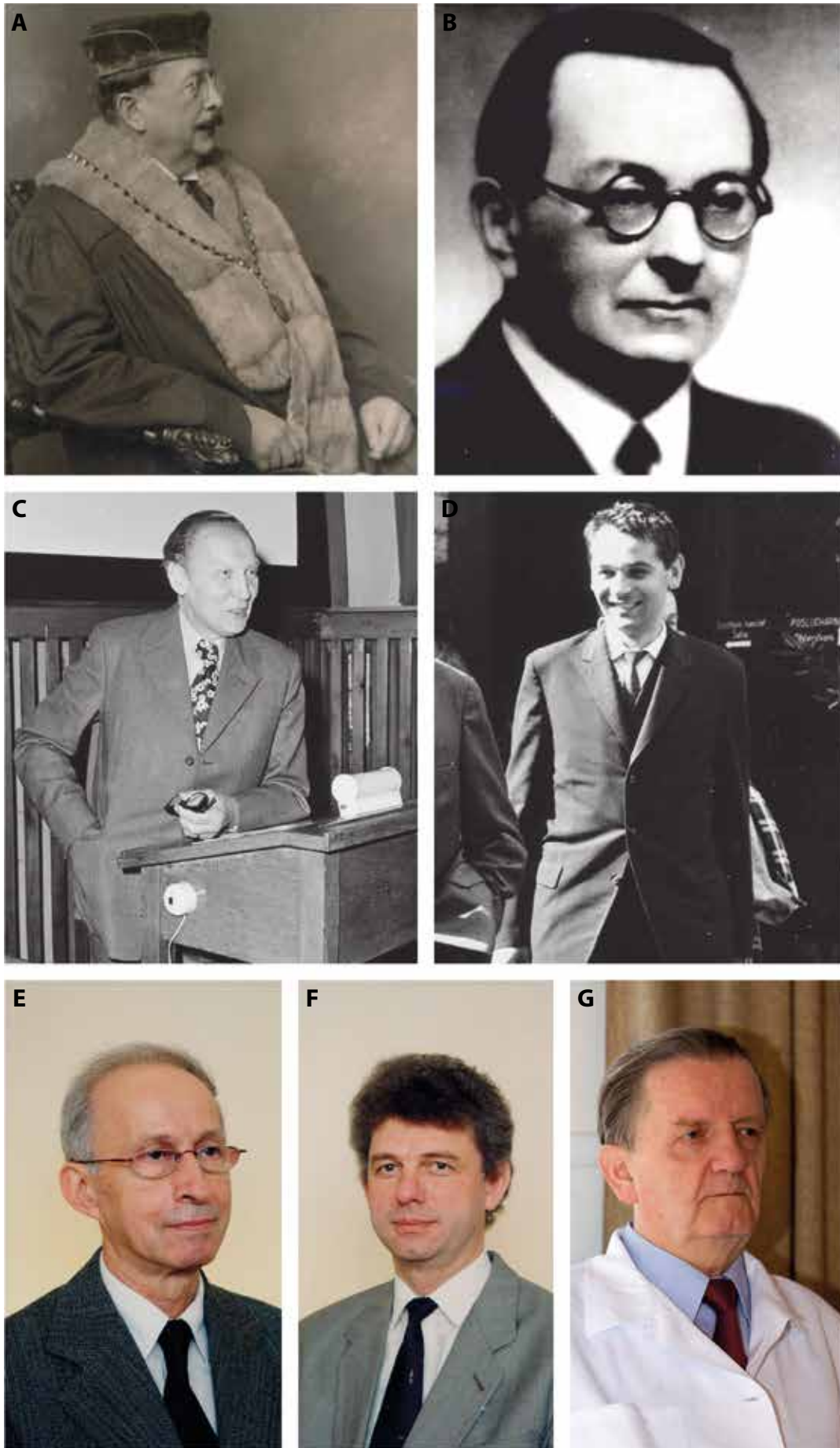
Narodil se 10. března 1943 v Praze. Promoval na Fakultě všeobecného lékařství v roce 1966. Od školního roku 1975/1976 byl odborným asistentem II. patologicko-anatomického ústavu, kde se v roce 1988 habilitoval a v roce 1989 se stal jeho přednostou. Profesorem byl jmenován v roce 1990. V II. patologicko-anatomickém ústavu zůstal do roku 2000, kdy po sloučení s Hlavovým I. patologicko-anatomickým ústavem byl po konkurzu jmenován přednostou spojeného Ústavu patologie 1. LF UK a VFN v Praze sídlícího v Hlavově ústavu. Na této pozici zůstal do roku 2012. Ctibor Povýšil se zpočátku zaměřil na problematiku urogenitálního traktu, později se začal věnovat chorobám pohybového aparátu a v této oblasti publikoval některé prioritní práce, podílel se i na přípravě WHO klasifikace nádorů kostí a účastnil se výzkumu kosterních pozůstatků významných osobností našich dějin.

PODĚKOVÁNÍ

Autoři děkují Mgr. Šimonu Krýslovi ze Zdravotnického muzea Národní lékařské knihovny a PhDr. Anně Flieglové z knihovny Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK za pomoc při rešerši bibliografie profesora Jaroslava Hlavy, Ladislavu Tejmlovi za pomoc při přípravě fotodokumentace, prim. MUDr. Martinovi Syrůčkovi, pravnukevi Ivana Honla, za zapůjčení fotografie 1A, a doc. Markovi Bednářovi, synovi Bohuslava Bednáře, za zapůjčení materiálu z jeho soukromého archivu a poskytnutí fotografie obrazu Jaroslava Hlavy.

LITERATURA

1. Na paměť presidenta prof. Dr. J. Hlavy. *Cas Lek Cesk* 1924; 63(45):
2. **Bednar B.** Prof. Jaroslav Hlava 1855-1924]. *Cas Lek Cesk* 1974; 113(43): 1328-1330.
3. **Fingerland A.** Jaroslav Hlava, founder of the czechoslovak school of pathologoanatomists]. *Arkh Patol* 1981; 43(10): 62-66.
4. **Mirejovsky P.** Jaroslav Hlava - 60 let od úmrtí. *Sb Lek* 1994; 95(1): 43-46.
5. **Neumann V.** In memoriam prof. Jaroslav Hlava, 7. května 1855-31. října 1924. *Cas Lek Cesk* 1955; 94(50): 1382-1389.
6. **Šteiner I (ed.)**. Historie české patologie. 2015:263.
7. **Hlava J.** O úplavici. *Cas Lek Cesk* 1887; 26(70-74).
8. **Dobell C.** Dr. O. Uplavici (1887-1938). *Parasitology* 1938; 30(2): 239-241.
9. **Manwaring WH.** Death of "dr. O. Uplavici.". *Cal West Med* 1939; 50(3): 201.

Obr. 2. Následníci Jaroslava Hlavy na pozici přednostů Hlasvova ústavu patologie. **A** - Rudolf Kimla, **B** - Heřman Šikl, **C** - Blahoslav Bednář, **D** - Adam Jirásek, **E** - Pavel Miřejovský, **F** - Václav Mandys, **G** - Ctibor Povýšil

Tabulka 1. Seznam publikací prof. Hlavy

Autor	Název	Časopis	Rok	Ročník	Strana
Hlava J. Thomayer J.	Zánět žaludku vmezeřený při zánětu ledvin	Čas. lék. česk.	1881	20	785, 804, 817
Hlava J. Thomayer J.	Anatomické podmínky vzniku uremie při zánětech ledvin	Čas. lék. česk.	1882	21	114, 132, 147, 168, 178, 212, 275, 294
Hlava J.	K aetiologii vředu kulatého dvanáctníku	Čas. lék. česk.	1882	21	465
Hlava J.	O žluté atrofii jater	Čas. lék. česk.	1882	21	497, 513
Hlava J.	K aetiologii vápenatění plic	Čas. lék. česk.	1882	21	369-372, 388-390
Hlava J.	Prudká atrofie jater žlutá	Čas. lék. česk.	1882	21	659-662
Hlava J.	Atrophia hepatis flava acuta	Prag. med. Woch.	1882	7	421-423
Hlava J.	Über Gastritis interstitialis	Prag. med. Woch.	1882	7	303-305, 313-314
Hlava J.	Zur Aetiologie der Lungenverkalkung, Chalicosis pulmonum	Wiener medizinische Blätter	1882	5	1099-1102, 1133-1135, 1165-1167
Hlava J.	Nedokrevnost plic	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 5	694-695
Hlava J.	Překrvení plic návalem a vměstnáním	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 6	695-704
Hlava J.	Krvácení z průdušek I plic	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 7	704-713
Hlava J.	Zbubření plic (Oedema pulmonum)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 8	714-720
Hlava J.	Zběhlna krevní v plicích (Hypostasy)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 9	720-723
Hlava J.	Záhať plic (Infarctus pulmonum)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 10	724-733
Hlava J.	Zánět plic vmezeřený	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 11/3	801-811
Hlava J.	Vmetkové záněty a hlízy plic (Metastasy plic, Pneumonia metastatica embolica, Abscessus metastaticus pulmonum)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 12	811-813
Hlava J.	Novotvary plic	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 13	814-821
Hlava J.	Sněť plic (Gangraena pulmonum)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 14	822-833
Hlava J. Janovský V.	Příjice plic (Syphilis pulmonum)	B. Eiselt (red.), Odborná pathologie a terapie, díl 4 (Nemoci dýchadel), Praha: František Šimáček	1883	oddíl 4, část 15	834-851
Hlava J.	Die Beziehung der Blutplättchen Bizzozero's zur Blutgerinnung und Thrombose. Ein Beitrag zur Histogenese des Fibrins	Archiv für experimentelle Pathologie und Pharmakologie	1883	17	392-418
Hlava J.	O histogenesi vlákniny. Jaký podíl mají destičky Bizzozeroovy aneb haematoblasty Hayemovy při fyziologickém aneb patologickém srážení krve. (Předběžné oznámení)	Čas. lék. česk.	1883	22	276-277
Hlava J.	Histogenesa vlákniny. Jaký vliv mají destičky Bizzozeroovy aneb haematoblasty Hayemovy při srážení krve aneb při thrombose?	Čas. lék. česk.	1883	22	769-773, 785-788, 802-806, 817-822
Hlava J.	Zhnisání hlívy jaterní	Čas. lék. česk.	1883	22	65,82
Hlava J.	Rakovina jater prvotní	Čas. lék. česk.	1883	22	337, 354, 372, 388, 402, 417, 433
Hlava J.	O dně	Čas. lék. česk.	1883	22	664
Hlava J.	Hernia diafragmatica	Čas. lék. česk.	1884	23	1-2
Hlava J.	O aktinomykose	Čas. lék. česk.	1884	23	113-114
Hlava J.	Zpráva o pitvě mistra Bedřicha Smetany	Čas. lék. česk.	1884	23	323-324
Hlava J.	K anatomii a aetiologii t. zv. rheumatických onemocnění. Meningitis cerebrospinalis.	Čas. lék. česk.	1884	23	275-279
Hlava J.	Morbus Brightii	Čas. lék. česk.	1885	24	257-259
Hlava J.	Tvoření se kyst při miliární tuberkulóze, jich význam anatomický i klinický	Sb. lek.	1885	1/1	71-86
Hlava J.	Příspěvek k etiologii ozhrivky	Čas. lék. česk.	1886	25	81-83
Hlava J.	Návod ku vyšetřování dejekt cholericých	Čas. lék. česk.	1886	25	449-451

Hlava J.	Rhabdomyom levého srdce	Sb. lek.	1886	1/3	376-382
Hlava J.	O zvláštní hemoragické infekci	Sb. lek.	1886	1	298-318
Hlava J.	O úplavici	Čas. lék. česk.	1887	26	70-74
Hlava J.	Zvláštní přeměna kystoidní žlaz mesenterálních	Sb. lek.	1887	1/4	466-475
Hlava J.	Contribution a l'étude de l'infection hémorrhagique	Arch. Slaves de Biol.	1887	3	130-146, 418-434
Hlava J.	Význam mikroorganismů při variole	Sb. lek.	1887	2/1	96-107
Hlava J.	Sepsis occulta	Čas. lék. česk.	1888	27	4-6,20-21
Hlava J.	Meningitis haemorrhagica basilaris	Čas. lék. česk.	1888	27	33-34
Hlava J.	Myocarditis	Čas. lék. česk.	1888	27	34-35,49-51
Hlava J.	Zpráva o vyšetření bakteriologickém vody lahovičské	Čas. lék. česk.	1888	27	497-498, 513-515, 532-534,547-548
Hlava J.	O bakteriotherapii	Čas. lék. česk.	1888	27	665
Hlava J.	Bakteriologické i mikroskopické vysvětlení pramenů Bylanského a sv. Vojtěcha v Kutné Hoře	Čas. lék. česk.	1888		689-690,706-709
Hlava J.	Další příspěvek ku seznání haemorrhagické infekce	Sb. lek.	1888	2/3	353-386
Hlava J. (za Hlavu referoval Obrzut O.)	O t.z. infekcyi haemorrhagicznej.	Dziennik V. zjazdu lekarzy i przyrodnikow Polskich	1888		18
Hlava J.	Jsou změny ve střevě při otravě sublimátem původu uraemického?	Čas. lék. česk.	1889	28	93-95,113-115, 140-144
Hlava J.	Studie o tyfu skvrnitém	Sb. lek.	1889	3/1	122-183
Hlava J.	O tak zvaných uraemických změnách ve střevě	Sb. lek.	1890	4/1	101-121
Hlava J.	O karcinomech mikteru	Sb. lek.	1890	4/1	156-160
Hlava J.	O haemorrhagickém zánětu mikteru a tukové nekroze	Sb. lek.	1890	4/1	139-155
Hlava J.	Ochranné očkování, bakteriotherapie a imunita	Sbírka přednášek	1890	2	31
Hlava J.	O některých affekcích mikteru a náhlé smrti při nich	Sbírka přednášek	1890	16	111-122
Hlava J.	Práce z oboru patologické anatomie a bakteriologie. "Ke stoletému jubileu c. k. všeobecné nemocnice pražské." I. Zpráva z české prosekury c. k. všeobecné nemocnice. II. O t. zv. uraem. změnách ve střevě. III. O Haemorrhagickém zánětu mikteru a tukové nekrose. IV. O karcinomu mikteru.	J. Hlava vlastním nákladem	1890		
Hlava J.	Poliomyelitis acuta disseminata partialiter haemorrhagica (Paralysis Landry)	Sb. lek.	1891	4/2	256-273
Hlava J.	Rudolf Virchow	Živa	1891	1/9	261-265
Hlava J.	O zánětech mikteru	Thomayerova sbírka přednášek II.	1891		
Hlava J.	Zpráva o konstatování prvního případu cholery asijské v Čechách	Čas. lék. česk.	1892	31	857-858
Hlava J.	O účinku tuberculinu Kochii	Rozpravy české akademie věd	1892	1/18	12
Hlava J.	Bakteriologické nálezy v případech z cholery podezřelých	Sb. lek.	1893	4/4	490-498
Hlava J.	O tyfu exanthematickém	Rozpravy české akademie věd	1893	2/28	1-21
Hlava J., Obrzut O.	O kokcidiovitých parazitech při rakovině a morbus Darieri. Příspěvek ku histogeneze karcinomů.	Rozpravy české akademie věd	1893	2/38	1-52
Hlava J., Honl I.	O aktinomykose. Díl první.	Rozpravy české akademie věd	1893	2/39	1-18
Hlava J., Obrzut O.	Pathologická anatomie a bakteriologie. I. Všeobecná část.	Bursík a Kohout	1894		776 stran
Hlava J.	O hodnotě desinfekční nového prostředku "Lysolum bohemicum"	Čas. lék. česk.	1895	34	168-170
Hlava J., Honl I.	Serum vacciniové a jeho účinky	Čas. lék. česk.	1895	34	701-707
Hlava J., Honl I.	Serum vaccinicum und seine Wirkungen	Wiener klinische Rundschau	1895	9	625-627

Hlava J.	K stoleté ročníci vakcinace	Čas. lék. česk.	1896	35	309-312, 325-326
Hlava J.	Pokusy se serem zvířat vaccinovaných, variolovaných a vaccinovariolovaných	Rozpravy české akademie věd	1896	5	1-31
Hlava J.	Versuche mit dem Serum von vaccinirten, variolisirten und vaccinovariolisirten Thieren	Bulletin International	1896	3	3-9
Hlava J.	Ein Fall von Silico-Aluminosis (Kaolinosis) der Lunge	Wiener klinische Rundschau	1897	11	609-610
Hlava J.	O pankreatitidě haemorrhagické a purulentní	Čas. lék. česk.	1897	36	695-697,713-714
Hlava J.	Ueber Pankreatitis haemorrhagica	Wiener klinische Rundschau	1897	11	577-560
Hlava J.	Pancreatitis haemorrhagica	Přednáška na XII. mezin. kongresu v Moskvě	1897		
Hlava J.	O pneumokoniose hrnčičů	Čas. lék. česk.	1897	36	599-602
Hlava J.	O moru	Živa	1897	7	97-101
Hlava J., Obrzut O.	Pathologická anatomie a bakteriologie. II. Speciální patologická anatomie	Bursík a Kohout	1897		914 stran
Hlava J.	O krvácení, zánětu a gangréne mikteru	Rozpravy české akademie věd	1898	7	1-50
Hlava J.	Hémorrhagie, inflammation et gangréne du pancréas	Bulletin International	1898	4	12-38
Hlava J.	Vliv nauky o bakteriích na pojem nemoci	Lékařské rozhledy	1898	6	229-238
Hlava J.	Další příspěvek ku seznání aetiologie tyfu skvrnitého	Rozpravy české akademie věd	1899	8	1-15
Hlava J.	O hojení se nemocí	Zdraví	1900	6	97-102
Hlava J., Honl I.	Bakteriologie	Bursík a Kohout	1900		329 stran
Hlava J., Obrzut O.	Všeobecná a speciální anatomie patologická. I. Anatomie patologická všeobecná. 2. vydání	Bursík a Kohout	1900		
Hlava J.	O karcinomu	Přednáška na mezinárodním kongresu v Paříži	1900		
Hlava J.	O karcinomu	Sborník klinický	1901	2	337-351
Hlava J.	O maligní adenii	Čas. lék. česk.	1901	40	669-670
Hlava J.	O mykotických nálezech při spále a spalničkách	Čas. lék. česk.	1901	40	229-230
Hlava J.	Vrozený angiomyosarkom	Čas. lék. česk.	1901	40	670
Hlava J.	Contribution a l'aetologie du typhus exantématique.	Bulletin International	1901	6	8-11
Hlava J.	Kilka uwag w kwestyi carcinogenesis	Nowiny lekarskie	1901	16	181-183
Hlava J.	O maligní adenii	Věstník III. sjezdu českých přírodopytčův a lékařů v Praze, vydavatelé Josef Thomayer a Ondřej Schrutz; zodpovědný redaktor Ondřej Schrutz	1901		225
Hlava J.	O mykologických nálezech při spále a spalničkách	Věstník III. sjezdu českých přírodopytčův a lékařů v Praze, vydavatelé Josef Thomayer a Ondřej Schrutz; zodpovědný redaktor Ondřej Schrutz	1901		229-230
Hlava J.	Vrozený angiomyosarkom	Věstník III. sjezdu českých přírodopytčův a lékařů v Praze, vydavatelé Josef Thomayer a Ondřej Schrutz; zodpovědný redaktor Ondřej Schrutz	1901		230
Hlava J.	Leuconostoc hominis a jeho význam při exanthematických nemocech	Čas. lék. česk.	1902	41	689-694
Hlava J.	Streptococcus dextran produkující u člověka (leukonostoc hominis)	Rozpravy české akademie věd	1902	9	1-4
Hlava J.	Leukonostoc hominis und seine Rolle bei den acuten exanthematischen Krenkenheit	Centralblatt für Bakteriologie	1902	32	263-270
Hlava J.	Dermoidální embryom mozku	Sborník klinický	1902	3/4	288-295
Hlava J.	Sdělení z oboru patologické anatomie, parasitologie a bakteriologie. Úvod.	Čas. lék. česk.	1904	43	347-349
Hlava J.	O podmínkách pathogeních vlastností leukonostoku lidského	Čas. lék. česk.	1904	43	350-354
Hlava J.	O exantematických nemocech a zvláště morbilách	Prvi kongres srpskich lekara i prirodna	1904		396-397
Hlava J.	O karcinomech peritonea	Prvi kongres srpskich lekara i prirodna	1904		396-397
Hlava J.	K 20letému trvání ústavu patologicko-anatomického i bakteriologického české university	Čas. lék. česk.	1904	43	347-349
Hlava J.	Histologická struktura Koplikových skvrn	Čas. lék. česk.	1906	45	773-775

Hlava J.	Ueber Masernexanthe der Mundschleimhaut (Koplichsche Flecken)	XV. Congrès International de Médecine, Lisbonne	1906		245-248
Hlava J.	Ueber ein multipl auftretendes Roentgen-Carcinom	XV. Congrès International de Médecine, Lisbonne	1906		354-358
Hlava J.	Problem karcinomu	Thomayerova sbírka 107	1908		131-150
Hlava J.	Poznámky k chystané organisaci zdravotní	Věstník	1908	20	205-207
Hlava J.	Zpráva o vládním návrhu zákona o nakažlivých nemocech	Věstník	1909	21	561-563,598-604,640-642
Hlava J.	O změnách kůže při spále	Rozpravy české akademie věd	1909	18	1-11
Hlava J.	Ueber die Scharlachhaut	Bulletin International	1909	14	399-403
Hlava J.	O skvrnitým tyfu	Čas. lék. česk.	1910	49	1337-1341
Hlava J.	O nálezech parazitárních tvarů v krvi při spalničkách	Rozpravy české akademie věd	1910	19	1-5
Hlava J.	Ueber Blutbefunde bei Morbillen	Bulletin International	1910	15	190-194
Hlava J.	O nálezu protozoovitých cizopasníků v krvi	Rozpravy české akademie věd	1910	19	1-3
Hlava J.	Ueber Befund von protozoonartigen Parasiten im Blute	Bulletin International	1910	15	195-197
Hlava J.	O moru.	Čas. lék. česk.	1911	50	1115-1116
Hlava J.	Ueber die Scharlachhaut	Revue de médecine tcheque	1911	3	1-5
Hlava J.	Ueber Flectyphus	Revue de médecine tcheque	1912	4	1-10
Hlava J.	Ueber Blutbefunde bei Morbillen	Revue de médecine tcheque	1912	4	10-14
Hlava J.	Ueber Befund von protozoonartigen Parasiten im Blute	Revue de médecine tcheque	1912	4	15-16
Hlava J.	O neštovicích	Čas. lék. česk.	1914	53	1255-1257
Hlava J.	O braní materiálu z nemocí infekčních ku šetření bakteriologickému a mikroskopickému	Věstník	1914	25	565-569
Hlava J.	Přenosnost tyfu skvrnitého, změny v krvi a nálezy parazitologické v poslední epidemii t.r. v Příbrami	Čas. lék. česk.	1914	53	1187
Hlava J.	O přenosnosti spalniček	Čas. lék. česk.	1914	53	1187
Hlava J.	Přenosnost spály na opice, změny v krvi a na tonsilách při spále	Čas. lék. česk.	1914	53	1188
Hlava J.	Nález toxinů v krvi spálové (kutánní reakce spálová)	Čas. lék. česk.	1914	53	1188
Hlava J.	Přenosnost varioly na opice	Čas. lék. česk.	1914	53	1188
Hlava J.	O konservování mrtvol a preparátů s demonstracemi celé balsamované mrtvolky ženy dle vlastní metody	Čas. lék. česk.	1914	53	1188
Hlava J.	Reforma zdravotnictví	Věstník V. sjezdu	1914		634-636
Hlava J.	O přenosnosti spalniček	Čas. lék. česk.	1915	54	1-2
Hlava J.	Některé zkušenosti při vyšetřování bakteriologického materiálu infekčního	Čas. lék. česk.	1915	54	1461-1464
Hlava J.	Několik zkušeností z příbramské epidemie tyfu skvrnitého	Lékařské rozhledy	1915	21	580-588
Hlava J.	Nález toxinů v krvi při spále (kutánní reakce spálová)	Lékařské rozhledy	1915	21	705-710
Hlava J.	Die Entnahme infektiösen Materiales	Das Öst. Sanitätswesen	1915	27	371-378
Hlava J.	Poznámka k práci předcházející (K. Amerling: K aetiologii skvrnitého tyfu)	Čas. lék. česk.	1916	55	933
Hlava J.	Studie o tyfu exantematickém: III. inkluze v leukocytech při skvrnivce	Čas. lék. česk.	1917	56	945-952
Hlava J.	Studie o tyfu exanthematickém IV. Bakteriální flora v nátěrech a infarktech sleziny při skvrnivce	Čas. lék. česk.	1918	57	725-728
Hlava J.	Ku reformě lékařského studia	Čas. lék. česk.	1918	57	123-126
Hlava J.	Rakovina. V knize F. Hamza: Úvahy o sociální péči zdravotní	Grégr a syn	1921		88-95
Hlava J.	Patologická anatomie. 2. vydání, Sešit 1-5	Bursík a Kohout	1922		
Hlava J.	Louis Pasteur (k 100. výročí jeho narození)	Čas. lék. česk.	1923	62	53-58